

Заходи з виконання антикорупційної стратегії і державної антикорупційної програми будуть включені до Антикорупційної програми Апарату Ради національної безпеки та оборони України після їх прийняття в установленому порядку.

Для проведення оцінки корупційних ризиків в Апараті Ради національної безпеки та оборони України було залучено представників громадськості й експертів (розпорядженням Секретаря РНБО України від 03 грудня 2019 року № 49 [2]) та створено Комісію з оцінки корупційних ризиків в Апараті Ради національної безпеки і оборони України (розпорядженням Секретаря РНБО України від 12 грудня 2019 року № 52). В 2021 році структуру Апарату Ради було збільшено, зокрема створено службу з питань запобігання та виявлення корупції [3].

Слід зазначити, що непослідовність та незавершеність проведених реформ та корупція у різноманітних її проявах перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану. Так унеможливується стає і динамічне зростання країни, підвищується уразливість до загроз зокрема корупційних. З метою подолання таких негативних явищ, РНБО затверджує у вересні 2020 року Стратегію національної безпеки України «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ».

Список використаних джерел

1. Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: затв. рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 02 грудня 2016 року № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16#Text>

2. Про проведення оцінки корупційних ризиків: розп. Секретаря Ради національної безпеки і оборони України від 03 грудня 2019 року № 49. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2019/zapobiganna_korrupcii.pdf

3. Структура Апарату Ради національної безпеки і оборони України: затв. Указом Президента України «Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України» від 26 лютого 2021 року № 76/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76/2021#Text>

Довганич Вікторія Володимирівна,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ НЕОБГРУНТОВАНИХ ДОХОДІВ

Корупція є нагальною проблемою кожної держави, Україна не є виключенням. Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) – показник, який з 1995 року розраховується міжнародною організацією Transparency International. Сама організація не проводить власних опитувань, втім індекс розраховують на основі 13 досліджень авторитетних міжнародних установ і дослідницьких центрів. Для визначення оцінки України використано 9 джерел. Ключовим

показником Індексу є кількість балів, а не місце в рейтингу. Мінімальна оцінка (0 балів) означає, що корупція фактично підміняє собою державу, максимальна (100 балів) свідчить про те, що корупція майже відсутня в житті суспільства. Індекс сприйняття корупції у 2019 році в Україні склав – 30 балів із 100 балів [1]. Хоча порівняно з 2018 років знизився, однак наразі він складає такий же показник як і в 2017 році і зниження не суттєве. Тож можна зазначити, що незважаючи на зміни щодо протидії корупції в Україні за останні роки ситуація почала змінюватись лише у 2019 році. Яка ситуація склалась у 2020 році покажуть проведені дослідження, які будуть оприлюднені у січні 2021 року. Однак, і тепер ми можемо з впевненістю стверджувати, що запроваджених заходів не достатньо.

За даними ООН, щорічні втрати економіки, пов'язані з корупцією, становлять не менше ніж 2,6 трильйона доларів США, або 5 % світового ВВП [2]. Однак корупція є злочином, який надзвичайно важко, по-перше, виявити, по-друге, довести. З одного боку, жертвою корупційних діянь є громадськість, яка може й не знати, що злочин узагалі був, а з іншого – співучасники, які мають доступ до інформації, яка б дала змогу виявити злочин, та можуть використовувати свої повноваження для залякування свідків та знищення доказів. У результаті корупція залишається непоміченою, а єдиним видимим доказом скоєння злочину є збагачення корупціонера, адже воно є найочевиднішим його проявом.

Беручи це до уваги, незаконне збагачення було визнано злочином статтею 20 Конвенції ООН проти корупції як значне збільшення активів публічної особи, яке вона не може розумно пояснити з огляду на свій законний дохід. Водночас ратифікація Конвенції супроводжувалася застереженнями щодо цих норм від США та окремих країн Західної Європи через несумісність із національними конституційними гарантіями та можливим порушенням прав людини, зокрема презумпції невинуватості [3]. Натомість ці країни активно почали використовувати інший механізм – цивільну конфіскацію. Це (залежно від законодавства кожної країни) дало змогу знизити стандарти доведення та позбавити порушників гарантій, які забезпечує кримінальний процес (презумпція невинуватості, неможливість зворотної дії закону в часі, можливість не свідчити проти себе та інші права й гарантії, закріплені за суб'єктом злочину).

У порівнянні з традиційною концепцією конфіскації, коли позбавлення власності (знаряд злочину і доходів від його вчинення) відбувається після засудження за конкретний злочин, нові форми конфіскації послаблюють зв'язок між предикативним злочином і конфіскованим майном. Активи можуть бути конфісковані, навіть якщо вони: не є доходами від злочину, за який злочинець був засуджений (розширена конфіскація); належать особі, яка не є злочинцем (конфіскація у третіх осіб); є доходами від злочину, який не було доведено в суді (конфіскація без вироку), або кримінальне переслідування підозрюваного ще не почалося (цивільна

конфіскація) [4]. У всіх цих випадках факт, що зв'язок між злочинною поведінкою і активами не є вирішальним чинником для застосування конфіскації, порушує питання щодо балансу між ефективністю методів боротьби з корупцією і правами людини.

Україна обрала шлях криміналізації незаконного збагачення, яку згодом було визнано неконституційною на підставі невідповідності принципу правової визначеності, презумпції невинуватості та зворотної дії закону в часі [5]. Майже одночасно (у 2015 році) було запроваджено механізм цивільної конфіскації. Проте ця конфіскація відрізнялася від цивільної конфіскації, про яку йдеться вище, адже застосовувалася лише після обвинувального вироку суду. Три статті Цивільного процесуального кодексу України, присвячені цивільній конфіскації, жодного разу не були застосовані, зокрема й через недосконалість їхнього формулювання [6].

Майже рік тому парламент ухвалив новий Закон, який передбачає інший формат закріплення інституту цивільної конфіскації. Прийняті положення відбивають ідею інституту цивільної конфіскації без обвинувального вироку суду. Українська модель цивільної конфіскації тісно пов'язана з інститутом незаконного збагачення і фактично є її «процесуально полегшеною» версією. Ухвалення закону про цивільну конфіскацію необґрунтованих активів в Україні наприкінці 2019 року було зумовлене необхідністю притягти до відповідальності осіб, провадження щодо яких було закрито в результаті визнання положень кримінального закону, які регламентували злочин незаконного збагачення, неконституційними, та неможливістю цього зробити через принцип незворотності дії кримінального закону в часі. А таких проваджень налічувалось 65 (із них 27 довелося закрити повністю, а 38 – в частині). Сума активів, законність походження яких розслідувалась, досягала пів мільярда гривень [7]. Але в останній момент парламент усе ж частково відмовився від ретроактивної дії навіть положень у частині цивільної процедури під ризиком повторного визнання закону неконституційним водночас.

Цивільна конфіскація необґрунтованих активів – новела українського законодавства, яка у світовій практиці вважається одним із найефективніших інструментів боротьби з корупцією. 28 листопада 2019 року зазначений правовий механізм був запроваджений в Україні, але перший цивільний позов надійшов до Вищого антикорупційного суду тільки 20 травня 2021 року. 13 серпня 2021 року увійде в історію України, оскільки Вищий антикорупційний суд конфіскував прибутки народного депутата України IX скликання від оренди «легендарної» жомової ями, задовольнивши позовну заяву Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та стягнувши 1 млн 252 тисячі грн доходу, який депутат отримав за здачу в оренду цієї нерухомості [8].

В основу української концепції «цивільної конфіскації» законодавець поклав спростовну презумпцію: всі активи особи, накопичені нею з невідомих (невстановлених) джерел у період перебування на державній службі або виконання функцій держави,

вважаються необґрунтованими, якщо особа не доведе, що ці активи здобуті законним шляхом. Доцільно розібратися у основних питаннях, які виникатимуть щодо цивільної конфіскації.

Що таке активи? Грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також виконані роботи чи надані послуги.

Що таке набуття активів? Набуття особою активів у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Чиї активи можуть бути визнані необґрунтованими? Процедура визнання активів необґрунтованими може бути використана щодо активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Такі особи визначені в ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (Президент України; Голова Верховної Ради України та його заступники, народні депутати України, депутати місцевих рад; Прем'єр-Міністр України, віцепрем'єр-міністри та міністри України, інші керівники центральних органів виконавчої влади та їх заступники тощо).

Зазначена категорія справ розглядається Вищим антикорупційним судом, а якщо відповідачем є суддя або працівник апарату Вишого антикорупційного суду – Солом'янським районним судом міста Києва. В апеляційному порядку перегляд рішень судів першої інстанції здійснюють відповідно Апеляційна палата Вишого антикорупційного суду та Київський апеляційний суд. Судом касаційної інстанції є Верховний Суд.

Активи, визнані судом необґрунтованими, стягуються в дохід держави. Якщо стягнення активів, визнаних необґрунтованими, є неможливим, на особу покладається обов'язок сплатити вартість таких активів або стягнення звертається на її інші активи, які відповідають вартості необґрунтованих активів.

Загалом, інститут цивільної конфіскації необґрунтованих активів без попереднього вироку суду має дуже багато переваг і може істотно підсилити систему боротьби з корупцією в Україні. Проте, з огляду на практику країн, де подібні інструменти запроваджено, їхня ефективність безпосередньо залежить від практики застосування цих положень як правоохоронними органами, так і судами. Широкі дискреційні повноваження судових органів щодо визначення «достатності» або «недостатності» фактів законності джерел доходів вимагають високого рівня прозорості та доброчесності задля забезпечення справедливого і неупередженого виконання цього законодавства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18.04.2002 року а № 985-XV (зі змінами та доповненнями станом на 10.09.2020 р.) URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30394923#pos=3923;-46.
2. Послання Генерального секретаря ООН Антонію Гутерріш / ПРООН. – 2018. URL: <https://news.un.org/ru/story/2018/12/1344641>.
3. On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, and Tammar Berger. – Washington, DC : World Bank, 2012. – P. 9. DOI: 10.1596/978-0-8213-9454-0. URL: https://star.worldbank.org/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.
4. Simonato M. Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains / M. Simonato // ERA Forum. – 2017. – Vol. 18. P. 365–379. <https://doi.org/10.1007/s12027-017-0485-0>.
5. Рішення Конституційного Суду України: у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України(конституційності) ст. 368² Кримінального кодексу України: від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 // Рішення Конституційного Суду України. – 2019.
6. Конфискация орудий, средств совершения и доходов от коррупционных преступлений в Восточной Европе и Центральной Азии / ОЭСР. – 2018. – С. 42. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-Confiscation-of-Proceeds-of-Corruption-Crimes-RUS.pdf>.
7. Національне антикорупційне бюро України. Після рішення Конституційного суду усі справи щодо незаконного збагачення закрито. – 2019. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/pislya-rishennya-konstytuciynogosudu-usi-spravy-shchodo-nezakonnogo-zbagachennya-zakryto>.
8. Рішення Вищого антикорупційного суду від 13 серпня 2021 року - URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99048069>.